

РОЗДІЛ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 338.24:316.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/30>

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

THE STATE OF SOCIAL SECURITY IMPLEMENTATION AT THE CURRENT STAGE OF STATE BUILDING

Денисенко К.В., к.н. з держ.упр.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академія Державної пенітенціарної служби

Самофалов О.Л., к.ю.н.,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академія Державної пенітенціарної служби

Терлецький І.А., студент магістратури
факультету заочного навчання та навчання за кошти фізичних, юридичних осіб
Академія Державної пенітенціарної служби

Стаття присвячена аналізу стану реалізації соціальної безпеки на сучасному етапі державотворення крізь призму розмірів деяких соціальних виплат. За роки незалежності було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на соціальну підтримку громадян. Переважно такі документи приймалися в рамках проведення неефективних і безсистемних реформ, що у підсумку призвело до високого рівня бідності в суспільстві, майнової диференціації населення, тривалої нестабільності в багатьох сферах, зубожіння тощо. Негативні тенденції у соціальній сфері та накопичені останніми роками соціальні проблеми призводять до відсутності у громадян матеріальних засобів до існування та поглиблення кризових процесів, створюють загрозу соціальній безпеці та подальшому розвитку суспільства, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності в державі.

На основі аналізу наукових поглядів і законодавчого визначення поняття «соціальна безпека» стверджується, що досліджувана категорія: по-перше, є складовою частиною національної безпеки; по-друге, спрямована на створення умов для нормальної життєдіяльності людини, нейтралізацію негативних зовнішніх і внутрішніх чинників, які створюють загрози виникнення соціальної напруженості в суспільстві; по-третє, виступає важливим індикатором благополуччя громадян, особливо тих, котрі зазнали соціального ризику чи перебувають у складних життєвих обставинах, і стабільного розвитку держави.

Встановлено, що державна політика України у сфері соціальної безпеки є неефективною. Нормативно-правові акти, які регулюють механізм призначення державних соціальних виплат, потребують перегляду в частині їхнього розміру задля приведення їх у відповідність до змісту поняття «соціальна безпека». Зasadничою передумовою ефективності соціальної безпеки в Україні є соціальний моніторинг, що передбачає дослідження соціальних процесів, а також потреб осіб, які зазнали соціального ризику чи перебувають у складних життєвих обставинах, що дозволить спрогнозувати потреби вказаної категорії громадян та забезпечити суспільство від соціальної напруги.

Ключові слова: соціальна безпека, національна безпека, соціальна допомога, прожитковий мінімум, соціальний ризик, складні життєві обставини, рівень життя населення.

The article is dedicated to the analysis of the state of social security implementation at the present stage of state building in terms of the size of some social benefits. A number of normative legal acts aimed at social support of citizens were adopted during the years of independence. Such documents were mostly adopted as a part of inefficient and unsystematic reforms that ultimately led to a high level of poverty in society, citizens' property differentiation, long-term instability in many areas, numerical impoverishment, etc. It is emphasized that negative trends in the social sphere and social problems accumulated in recent years lead to the lack of material resources for the existence and deepening of crisis processes, pose a threat to social security and further development of society, which can cause imbalance and uncertainty in the state.

Based on the analysis of scientific views and the legislative definition of the concept of "social security", it is confirmed that the studied category: firstly, is a component of national security; secondly, aimed at creating conditions for normal human life, neutralization of negative external and internal factors that pose a threat of social tension in society; thirdly, it is an important indicator of citizens' well-being, especially those who have been exposed to social risk or are in difficult life circumstances, and the stable development of the state.

It is found out that Ukraine's state policy in the field of social security is ineffective. Normative legal acts that regulate the mechanism for assigning state social benefits need to be revised in terms of their size in order to bring them in line with the essence of the concept of "social security". A fundamental prerequisite for the effectiveness of social security in Ukraine is social monitoring, which provides for studying of existing social processes and the needs of people who have been exposed to social risk or are in difficult life circumstances. This will allow to predict the needs of this category of citizens and protect society from social tension.

Key words: social security, national security, social assistance, subsistence minimum, social risk, difficult life circumstances, living standards.

Постановка проблеми. Щодня в Україні посилюється соціальна напруженість, знижується життєвий рівень і добробут населення. За роки незалежності було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на соціальну підтримку громадян, однак переважно такі документи приймалися в рамках проведення неефективних і безсистемних реформ, що у підсумку призвело до високого рівня бідності в суспільстві, майнової диференціації населення, тривалої нестабільності в багатьох сферах, зростання злочинності, зубожіння тощо. Негативні

тенденції в соціальній сфері та накопичені останніми роками соціальні проблеми призводять до відсутності у громадян матеріальних засобів до існування та поглиблення кризових процесів, створюють загрозу соціальній безпеці та подальшому розвитку суспільства, які можуть стати причинами порушення рівноваги та стабільності в державі.

Метою статті є аналіз стану реалізації соціальної безпеки на сучасному етапі державотворення крізь призму розмірів деяких соціальних виплат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність і загострення соціальних проблем під кутом реалізації соціальної безпеки в українському суспільстві досліджували такі вчені та практики, як В.К. Антошкін, С.М. Домбровська, М.А. Кальницька, Н.В. Коленда, Н.І. Кривоконь, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, Р.В. Підлипна, А.Л. Помаза-Пономаренко, В.А. Скуратівський, Б.І. Сташків, В.П. Удовиченко, А.А. Халецька, П.І. Шевчук, Л.П. Шумна.

Водночас у науковій літературі поняття «соціальної безпеки» розглядається неоднаково, думки вчених відрізняються від офіційного визначення соціальної безпеки, у зв'язку з чим видається незрозумілим: соціальну безпеку доцільно розглядати як важливу складову частину національної чи економічної безпеки? Дослідження проблем соціальної безпеки українського суспільства не набуло системного характеру, недостатньо обґрунтовано шляхи підвищення її ефективності. Така ситуація зумовила, на наш погляд, актуальність і необхідність проведення наукового дослідження.

Вклад основного матеріалу. І.І. Білоус переконує, що «соціальна безпека» – це стан захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, громадянина у поєднанні з інтересами всього суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якого забезпечуються громадянські права для усіх членів суспільства, стабільне економічне становище населення, вільний і всебічний розвиток особистості, збереження в суспільстві соціального миру [1].

А.Л. Помаза-Пономаренко та С.М. Домбровська вважають, що соціальна безпека – це оптимальний рівень системи захисту населення, його сфер життєдіяльності й інтересів, яка забезпечує найбільш повне використання людського потенціалу, універсальність надання та доступність отримання соціальних послуг у макро-, мезо- і мікрорегіонах, а також стабільний і безпековий їх розвиток [2, с. 56–57].

В.К. Антошкін соціальну безпеку розглядає як можливість людини задовільнити свої потреби, поєднувати індивідуальні та суспільні інтереси. Вона досягається тоді, коли забезпечується нормальний рівень життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини, який складається з декількох компонентів: розміру реальних душевих доходів; обсягу споживаних благ і використовуваних послуг; сталих цін на товари та послуги; забезпеченості житлом; доступності освіти, медичного, культурного обслуговування, екологічної безпеки тощо [3, с. 95].

Деякі науковці вважають, що соціальна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки, зокрема, такої позиції дотримується Е.М. Лібанова. Вчена визначає соціальну безпеку як одну зі складових частин національної безпеки, яка відображає стан захищеності від загроз соціальним інтересам і є результатом реалізації політики соціального захисту [4, с. 381].

Офіційне визначення «соціальної безпеки» міститься в Методичних рекомендаціях розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р., де під цим поняттям розуміється стан розвитку держави, за якого вона здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішого складника економічного потенціалу країни [5].

Таким чином, здійснивши аналіз наукових поглядів і законодавчого визначення поняття «соціальна безпека», видається можливим стверджувати, що досліджувана категорія:

по-перше, є складовою частиною національної безпеки; по-друге, спрямована на створення умов для нормальної життєдіяльності людини, нейтралізацію негативних

зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють загрози виникнення соціальної напруженості в суспільстві;

по-третє, виступає важливим індикатором благополуччя громадян, особливо тих, які зазнали соціального ризику чи перебувають у складних життєвих обставинах, і стабільного розвитку держави.

Проаналізуємо деякі аспекти реалізації соціальної безпеки на сучасному етапі державотворення у практичній площині.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» на вказаний рік встановлено прожитковий мінімум на дітей віком до 6 років у розрахунку на місяць: із 1 січня – 1 779 грн, з 1 липня – 1 859 грн, з 1 грудня – 1 921 грн [6].

Поряд із цим відповідно до ст. 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми» встановлено, що розмір допомоги при народженні дитини становить 41 280 грн, яка призначається у два етапи: перший – виплата здійснюється одноразово у сумі 10 320 грн, другий – сума, що залишилася (30 960 грн), виплачується рівними частинами (860 грн) протягом наступних 36 місяців рівними частинами [7].

Як бачимо, розмір допомоги, яка виплачується в межах другого етапу, не досягає законодавчо встановленого розміру прожиткового мінімуму на дітей віком до 6 років, тож не може бути й мови про такий критерій, як соціальна безпека дитини.

Ще одним різновидом так званих сімейних допомог є допомога на дітей одиноким матерям. Розмір такої допомоги відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми» дорівнює різниці між 100% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців [7]. Максимальний розмір одинокої матері, що має дитину віком до 6 років, із 1 липня 2020 р. становить 1859 грн, з 1 грудня – 1921 грн відповідно. Звісно, за сучасних умов представлені розміри унеможливають забезпечення дитині достатнього життєвого рівня, фізичного, морального, духовного, соціального розвитку та становлення.

Аналогічна ситуація характерна в частині визначення розміру допомоги дітям, чії батьки ухиляються від сплати аліментів. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» вказана допомога розраховується як різниця між 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців [8].

Так, максимальний розмір вказаної допомоги для дітей віком до 6 років із 1 липня 2020 р. становить 929,5 грн, з 1 грудня 2020 р. – 960,5 грн відповідно. Представлені розміри допомоги засвідчують, що держава не забезпечує достатній життєвий рівень її отримувачам.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд» врегульовано механізм виплати щомісячної державної соціальної допомоги на догляд одиноким пенсіонерам, котрим виповнилося 80 і більше років і котрі потребують постійного стороннього догляду. Розмір такої допомоги становить 40% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [9].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» на вказаний рік встановлено такі розміри прожиткового мінімуму для осіб, котрі втратили працездатність: із 1 січня – 1 638 грн, з 1 липня – 1 712 грн, з 1 грудня – 1 769 грн [6]. У свою чергу розміри державної

соціальної допомоги на догляд одиницею пенсіонерам, яким виповнилося 80 і більше років, та які потребують постійного стороннього догляду на зазначені періоди становлять 655,2 грн, 684,8 грн та 707,6 грн відповідно.

З одного боку, надаючи той чи інший різновид соціальної допомоги, держава демонструє турботу про її отримувачів із числа осіб, котрі зазнали соціального ризику чи перебувають у складних життєвих обставинах, з іншого – розміри таких допомог не відповідають змісту категорії «соціальна безпека», зафіксованому в Методичних рекомендаціях розрахунку рівня економічної безпеки України, реальним потребам соціальних і демографічних груп населення. Такі виплати повинні формуватися на об'єктивних та обґрунтованих даних вартості товарів і послуг, адже людина бажає жити, а не існувати.

Занепокоєння щодо сучасного стану життєзабезпечення громадян України висловив Комітет з економічних, соціальних і культурних прав Організації Об'єднаних Націй. Розглянувши сьому періодичну доповідь України на 30-му засіданні, що відбулося 6 березня 2020 р., Комітет

висловив стурбованість щодо високого рівня абсолютної бідності, яка проявляється в наявності частки населення, чії витрати або доходи нижче прожиткового мінімуму, а також зменшення частки державних коштів, що виділяються на соціальні послуги, скороченням державних субсидій, у т. ч. на комунальні послуги тощо [10].

Висновки. Вищезазначене дозволяє констатувати, що державна політика України у сфері соціальної безпеки є неефективною. Нормативно-правові акти, які регулюють механізм призначення державних соціальних виплат, потребують перегляду в частині їхнього розміру задля приведення їх у відповідність до змісту поняття «соціальна безпека».

На наш погляд, засадничою передумовою ефективності соціальної безпеки в Україні є соціальний моніторинг, що передбачає дослідження соціальних процесів, а також потреб осіб, котрі зазнали соціального ризику чи перебувають у складних життєвих обставинах, що дозволить спрогнозувати потреби вказаної категорії громадян та забезпечити суспільство від соціальної напруги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус І.І. Поняття соціальної безпеки та її роль у системі національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/43.pdf (дата звернення: 27.11.2020).
2. Помаза-Пономаренко А.Л., Домбровська С.М. Соціальна безпека – оптимальний рівень соціального розвитку макро-, мезо- і мікрорегіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 16. С. 53–57.
3. Антошкін В.К. Рівень і якість життя регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95–99.
4. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці і соціальний захист : навчальний посібник. Київ : Основа, 2004. 491 с.
5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 27.11.2020).
6. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX. Дата оновлення: 24.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення: 27.11.2020).
7. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII. Дата оновлення: 01.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 27.11.2020).
8. Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 189. Дата оновлення: 24.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.11.2020).
9. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2005 р. № 261. Дата оновлення: 31.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.11.2020).
10. Комітет по економічним, соціальним і культурним правам. Заключительные замечания по седьмому периодическому докладу Украины (17 февраля – 6 марта 2020 г.). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/G2007989.pdf> (дата звернення: 27.11.2020).